

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

GERMAN CORPORATE LAW: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Бутрин-Бока Н.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Західноукраїнський національний університет

Стаття присвячена дослідженню формування корпоративного права Німеччини, зокрема закріплення таких правових форм як командитне товариство, командитно-акціонерне товариство, повне товариство, акціонерне товариство та товариство з обмеженою відповідальністю а також кооперативи.

Відзначається, що до поч. 1860-х років кожна з німецьких держав мала своє корпоративне право і лише в 1861 р. члени Німецького союзу погодили єдиний комерційний кодекс – Загальне німецьке торгове уложення (Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch, ADHG).

Автор аналізує основні правові акти, як кодифіковані так і спеціальні нормативно-правові, які визначили систему господарських товариств Німеччини та основні принципів німецького корпоративного права.

Акцентується увага на тому, що акціонерна форма отримала значний успіх серед підприємців, в першу чергу завдяки обмеженій відповідальності та швидкості залучення капіталу. Але акціонерна форма ведення підприємницької діяльності все ж залишалась швидше прерогативою великого підприємництва. Для малого та середнього підприємництва формами провадження діяльності переважно залишались повне та командитне товариства, суттєвий недолік яких у порівнянні з новелами акціонерної форми, становила повна відповідальність усіх (повне товариство) або хоча б одного учасника (командитне товариство).

Автор підкреслює, що необхідність закріплення досі невідомого товариства з обмеженою відповідальністю обґрунтовувалося потребою задовольнити інтереси дрібного та середнього бізнесу, а також відповідало загальноєвропейській тенденції до запровадження аналогічних правових форм.

В статті наведено висновки про те, що друга половина XIX ст. є саме тим періодом, коли: було прийнято більшість спеціальних законів про окремі види товариств, частина з яких діє і по сьогодні (Комерційний кодекс Німеччини, 1897 р.); сформувались сучасна система правових форм господарських товариств; основні засади сучасного корпоративного права Німеччини.

Ключові слова: корпоративне право, право Німеччини, командитне товариство, командитно-акціонерне товариство, товариство осіб, підприємницьке товариство, учасник товариство.

The article is devoted to corporate law in Germany. Establishing of such legal forms as a limited partnership, a limited joint-stock partnership, a general partnership, a joint-stock company and a limited liability company, as well as cooperatives is analyzed.

It is noted that until the 1860s, each of the German states had its own corporate law, and only in 1861 the members of the German Union agreed on a single commercial code – the General German Commercial Code (Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch, ADHG).

The author analyzes the main legal acts, both codified and special legal acts, which defined the system of business companies in Germany and the main principles of German corporate law.

Attention is focused on the fact that the joint-stock form has gained considerable success among entrepreneurs, primarily due to limited liability and the speed of raising capital. But the joint-stock form of business activity still remained rather the prerogative of large entrepreneurship. For small and medium-sized enterprises, the forms of activity were mainly limited partnerships and general partnerships, the significant drawback of which compared to joint-stock companies was the full responsibility of everyone (full partnership) or at least one participant (limited partnership).

The author emphasizes that the need to establish a hitherto unknown limited liability company was justified by the need to satisfy the interests of small and medium-sized businesses, and also corresponded to the general European tendency to introduce similar legal forms.

The article concludes that the second half of the 19th century is precisely the period when: the majority of special laws on certain types of companies were adopted, some of which are still in effect today (Commercial Code of Germany, 1897); a modern system of legal forms of business associations was formed; basic principles of modern German corporate law.

The structure of corporate management of German companies was subsequently taken as a basis by the vast majority of Eastern European states and is still decisive in continental Europe today.

Key words: corporate law, German law, limited partnership, limited joint-stock partnership, partnership, business partnership, partner.

Постановка проблеми. В контексті реформування корпоративного права України у зв'язку з інтеграцією вітчизняного права до права Європейського Союзу важливе значення набуває вивчення правового досвіду країн Європи. Вартим уваги є перш за все система права тих країн (зокрема, Німеччини), законодавство яких аналізувалося в процесі становлення моделі корпоративного права України.

В рамках даного дослідження видається за доцільне розглянути період розвитку корпоративного права Німеччини в XIX ст., оскільки саме в цей час відбулось об'єднання німецькомовних держав та відповідно виникла потреба у формуванні єдиного уніфікованого законодавства.

Однак питанням генезису корпоративного права як в Україні, так і в країнах Європи приділялося значно менше уваги. Зважаючи на те, що в українській системі права була взята за основу саме німецьку модель, то особливий інтерес викликає саме вивчення корпоративного права Німеччини, зокрема його історико-правові аспекти.

Стан дослідження. Генезис розвитку корпоративного права Німеччини був предметом досліджень ряду

вчених, серед яких варто зокрема виділити А. В. Зеліско, О. Р. Ковалишин, О. В. Овченко, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші. Однак в працях згаданих вчених досліджувались, як правило, правовий статус окремих організаційно-правових форм. Втім комплексного аналізу не проводилося.

Постановка завдання. Тому мета дослідження полягає в з'ясуванні історико-правових аспектів розвитку корпоративного права Німеччини в XIX ст.

Виклад основного матеріалу. До поч. XIX ст. німецьке корпоративне право перебувало під суттєвим впливом французького права, а кожна з німецьких держав мала власне законодавство. Найбільш вагоме значення для уніфікації німецького корпоративного права мало Пруське земське право (уложення) 1794 р. [1] (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten (ALR)*). В даному Уложенні закріплювалась можливість створення товариств (*erlaubte Privatgesellschaften*) однак без статусу юридичної особи та без можливості набувати майно у власність та виступати як окремих суб'єктів у цивільних правовідносинах [2].

З сер. XIX ст. німецьке право товариств суттєво видозмінилося, коли в 1861 р. члени Німецького союзу пого-

дили єдиний комерційний кодекс – Загальне німецьке торгове уложення (*Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch, ADHGB*). Німецький Союз зібрав комісію в Нюрнберзі з метою розробки кодексу, яка розпочала свою діяльність в 1857 р. Пруський проект став відправною точкою для майбутнього ADHGB, а та його частина, яка стосувалася регулювання права товариств, майже повністю відобразила Пруський Закон про товариства капіталів.

Затвердження ADHGB обумовлено не в останню чергу побоюванням, що відсутність єдиного кодифікованого акту зумовить відтік товариств з одних німецьких держав з більш жорстким правовим регулюванням до німецькомовних країн з ліберальнішими підходами до правового регулювання підприємницьких відносин. Дане явище в комерційному та корпоративному праві відоме як “race to the bottom” (перегони вниз»). Побоювання були небезпідставними, оскільки правилами Митного союзу дозволялося провадження підприємницької діяльності незалежно від країни реєстрації товариства, але в рамках Митного Союзу.

Загальним уложенням передбачалося створення реєстру товариств та деталізувалися правила реєстрації товариств капіталу. Запроваджувалась необхідність реєстрації підприємницької діяльності.

Положення стосовно товариств були систематизовані в окрему книгу. Загалом три з п’яти книг стосувалися тим чи іншим чином товариств. Книга I містила загальні положення стосовно здійснення комерційної діяльності, серед них норми стосовно реєстру, фірмового найменування, бухгалтерського обліку тощо. Книга II закріплювала положення про товариства осіб та товариства капіталу. Зокрема в ній містилися норми про повне товариство (*Von der offene Handelsgesellschaft* (ст. ст. 85–149)), командитне товариство (*Von der Kommanditgesellschaft im Allgemeinen* (ст. ст. 150–172), командитні товариства на акціях (*Von der Kommanditgesellschaft auf Aktien insbesondere*, ст. ст. 173–206), акціонерне товариство (*Von der Aktiengesellschaft*, ст. ст. 207–249)). Книга III закріплювала положення про тихе (негласне) товариство а також про об’єднання торгових операцій із спільним рахунком (*Von der stillen Gesellschaft und von der Vereinigung zu einzelnen Handelsgeschäften für gemeinschaftliche Rechnung*, ст. ст. 250–270)) [3, с. 12].

Дозвільна реєстрація акціонерних товариств запроваджена в Німеччині на підставі Закону про акціонерні товариства 1870 р. Причин для скасування принципу надання концесії було декілька: по-перше, необхідність позбавитися тотального державного контролю за процедурою створення товариств; по-друге, необхідність забезпечення публічних інтересів, а саме інтересів інвесторів та кредиторів; по-третє, необхідність захисту інтересів малого підприємництва та загального економічного добробуту в державі. Автори Закону піддали критиці необхідність отримання концесії для АТ як обмеження принципу свободи підприємництва, оскільки концесійний порядок ставив у нерівне становище АТ у порівнянні з іншими правовими формами здійснення підприємницької діяльності. Адаже обсяги капіталу підприємницьких об’єднань, зареєстрованих в інших організаційно-правових формах (зокрема, командитні товариства, командитно-акціонерні товариства) іноді досягали або й перевищували масштаби діяльності акціонерних товариств.

Крім того, принцип одкороювання (надання концесії) державними органами, запроваджений декілька століть раніше, уже не відповідав соціально-економічним умовам сер. XIX ст. Специфіка контролю, здійснюваного державними службовцями, не відповідала потребам підприємницьких товариств. І врешті ризик виникнення «бульбашок капіталу» (як основний аргумент прихильників принципу одкороювання) був притаманний також й іншим правовим формам підприємницьких товариств.

А тому автори законопроекту обстоювали необхідність лібералізації акціонерного законодавства, що в підсумку трансформувалось в прийняття в 1870р. Закону про акціонерні товариства, який закріпив систему органів та процедур, які би мали заповнити відсутність прямого державного впливу на регулювання підприємницьких відносин акціонерного товариства в цивільному обороті та його внутрішніх корпоративних правовідносин, в тому числі питань корпоративного управління. Було виділено три групи таких механізмів стримування і противаг: акціонерний капітал; органи корпоративного управління; система кримінально-правових покарань за порушення акціонерного законодавства. Закріплення необхідності формування мінімального статутного капіталу повинно було забезпечити оновлену акціонерну форму від ризикових та недосвідчених підприємців, що могли поставити під ризик капіталовкладення ширшого загалу.

Статутний капітал повинен був бути сформований повністю до моменту емісії наступного випуску акцій. А на момент реєстрації засновники вносили не менше 10% від вартості статутного капіталу. Для того аби надати ширшої можливості для формування статутного капіталу, впроваджувалась можливість формування статутного капіталу не тільки за рахунок грошових внесків, але й за рахунок нерухомості, іншого майна, прав інтелектуальної власності чи частки в певному іншому підприємстві. З метою запобігти можливим зловживанням пов’язаним з переоцінкою статутного капіталу запроваджено обов’язкове оцінювання та затвердження вартості внесків до статутного капіталу (ст. 209б).

Закон імплементував нові механізми внутрішнього контролю [4, с. 327]. Наглядова рада стає обов’язковим органом управління акціонерним товариством. Закріплено систему кримінальних покарань (ув’язнення та штрафи) за вчинення порушень в сфері корпоративних правовідносин з боку посадових осіб органів управління а також засновників, зокрема за такі правопорушення як : 1) фальсифікування інформації про підписку на акції, 2) необрання членів наглядової ради; 3) введення в оману акціонерів (ст. 240). Таким чином, закріплювався зовсім інший, ніж до цього часу підхід, – держава поступово визнає, що замість здійснення контролю за діяльністю товариств, доцільніше закріпити правові умови, за яких учасники самостійно здійснюють контроль за товариством.

Зміна правового регулювання суттєво вплинула на динаміку реєстрації АТ. Якщо до 1870 р. в Німеччині загалом налічувалося 203 АТ, то тільки за 1871 р. було зареєстровано близько 200 товариств, в 1872 р. – 478, в 1873 – 162 акціонерних товариства. Однак пропорційного економічного ефекту не було досягнуто, оскільки, як правило, реєструвались товариства без залучення значного акціонерного капіталу. Середня номінальна вартість капіталу становила 2,5 млн. німецьких марок у порівнянні з АТ, що створювались до 1870 р. [5, с. 219]. Втім загалом у відсотковому відношенні у зв’язку з прийняттям Закону про акціонерні товариства (1870) кількість АТ збільшилась у декілька разів, чого раніше за всю попередню історію розвитку підприємництва не було. Однак різке зростання їх кількості (*Gründerboom*), яке було непропорційно вище за зростання валового внутрішнього продукту Німеччини, цілком закономірно обумовило в скорому часі хвилю банкрутств та ліквідацій зареєстрованих АТ, від яких в першу чергу зазнали втрат дрібні інвестори.

Досвід 1870-х років став основою для розробки нового Закону про АТ 1884 р. Найбільш суттєві зміни стосувалися: 1) порядку заснування товариства та обсягу статутного капіталу; 2) корпоративного управління; 3) захисту прав міноритарних акціонерів [6, с. 108].

Суттєво (трикратно) зросла номінальна мінімальна вартість акції (іменної чи на пред’явника) та становила 1000 німецьких марок. Мета відповідного положення поля-

гала у «відмежуванні» від інвестицій дрібних інвесторів, поведінка яких, як правило, на фондовому ринку є достатньо хаотичною та піддається ажіотажному впливу, таким чином, створюючи додаткові ризики для обвалу фондового ринку, що саме і мало місце в 1870-х роках в Німеччині.

Відбулися зміни в структурі корпоративного управління. Серед підприємців остаточно прийшло усвідомлення того, що акціонери не завжди самостійно можуть належним чином управляти товариством. Тому Законом 1884 р. було закріплена можливість обрання до складу наглядової ради осіб, які не є акціонерами товариства (ст. 224). Крім того, запроваджено принцип несумісності посад – члени наглядової ради не могли входити до складу виконавчого органу і навпаки (ст. 225а). Наглядова рада набула ряд додаткових повноважень, зокрема скликання загальних зборів акціонерів, винесення на розгляд та схвалення щорічних звітів. Поряд з розширенням повноважень Закон одночасно посилив юридичну відповідальність посадових осіб товариства за порушення корпоративного законодавства.

Розширення прав міноритарних акціонерів проявилось, зокрема, в тому, що зменшено до 5% мінімальне порогове значення для акціонерів, які уповноважені самостійно скликати збори акціонерів. Учасники, які володіють 20% акцій, надіялися правом з власної ініціативи вимагати компенсації у посадових осіб товариства за правопорушення останніх (ст. 237).

Закон про АТ 1884 р. дещо негативно вплинув на командитні товариства на акціях. Якщо імплементація попереднього Закону (1870 р.) зумовила сплеск реєстрації нових АТ, то після прийняття Закону (1884 р.) кількість КТнА суттєво знизилась. Командитно-акціонерні товариства втратили свою основну перевагу як механізму залучення капіталу. Поряд з тим акціонерним законодавством встановлювалась вимога, що щонайменше 10% статутного капіталу повинні набуватися учасником з повною відповідальністю. Відповідна вимога була покликана протидіяти призначенню «людей з вулиці» як формального акціонера з повною відповідальністю.

В цілому акціонерна форма отримала значний успіх серед підприємців, в першу чергу завдяки обмеженій відповідальності та швидкості залучення капіталу. Але акціонерна форма ведення підприємницької діяльності все ж залишалась швидше прерогативою великого підприємництва. Для малого та середнього підприємництва формами провадження діяльності переважно залишались повне та командитне товариства, суттєвий недолік яких у порівнянні з новелами акціонерної форми, становила повна відповідальність усіх (повне товариство) або хоча б одного учасника (командитне товариство).

У 1892 р. в німецькій правовій науці розроблено нову правову форму товариств – товариство з обмеженою відповідальністю. Необхідність його закріплення обґрунтовувалася потребою задовольнити інтереси дрібного та середнього бізнесу, а також відповідало загальноєвропейській тенденції до запровадження аналогічних правових форм.

Для ТОВ встановлювався значно менший статутний капітал у порівнянні з АТ – 20 тис. німецьких марок, з яких лише 5 тис. необхідно було сплатити до моменту реєстрації товариства. Частка учасника могла бути вільно відчужувана та успадковуватися, якщо інше не встановлено статутом товариства. Якщо спочатку ТОВ не користувалося широкою популярністю серед підприємців, то вже на початку ХХ ст. стала переважаючою формою товариств в Німеччині.

Висновки. Таким чином, в другій половині ХІХ ст.:

1) було прийнято більшість спеціальних законів про окремі види підприємницьких товариств, частина з яких діє і по сьогодні (Комерційний кодекс Німеччини, 1897 р.); 2) сформувалась сучасна система правових форм господарських товариств; 3) основні засади сучасного корпоративного права Німеччини.

Структура корпоративного управління німецькими товариствами капіталу згодом була взята за основу переважною більшістю держав Східної Європи та є визначальною в континентальній Європі і по сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105653951>
2. Brooks R., Guinane T.W., The right to associate and the rights of Associations: Civil-Society organisations in Prussia, 1794–1908; in Naomi Lamoreaux and John Joseph Wallis, *Organizations, Civil Society and the Roots of Development*, Chicago, 2017.
3. Ковалишин О.Р. Корпоративне право Німеччини. Київ, 2021. 214 с.
4. Wilhelm J., Kapitalgesellschaftsrecht. Berlin, 2009. 572 p.
5. Wells Harwell, History of Corporate and Company Law. 2018. p. 638.
6. Hoffer Sybille, Das Aktiengesetz von 1884 – ein Lehrstück für prinzipielle Schutzkonzeptionen; in Walter, Habersack, *Aktienrecht im Wandel, Band 1: Entwicklung des Aktienrechts*, Tübingen, 2007.